

Folkelivsbilete frå Sande av Gerhard Bringsvor

Teikningar av Ingvald Bringsvor.

Megarden ligg nærast kyrkja på Sandsøy og har i lang tid vore hovudgarden på Sande. Her stod den store Megardsstova, som i si tid var største stova på øya. Eg såg ein gong eit årstal som var skore inn i ein timberstokk der. Det var 1600-talet. Det er fortalt at stova stod på Larsnes og høyrde til Maren Hellekande, dotter til presten Hellekande. Maren var enkje etter handelsmann Mads Olson Abelsset på Larsnes, som døydde i 1719. Ho dreiv handelen etter han og døydde i 1743, 83½ år gammal.

Knut Olson Sandshamn dreiv handel på Larsnes etter Maren Hellekande. Han var fødd i 1709, gjekk ut frå Bergen skule i 1732, var huslærar ein bolk hjå presten Peder Strøm i Borgund og hadde kanskje vore lærar for Hans Strøm. I 1745 vart han gift med lensmannsdotter Else Paulsd. Langlo. Han døydde i 1768, 59 år gamal, og Else flytte då til Kirkesande og flytte stova med seg dit.

I denne stova var det mange rom. Frå utdøra kom ein inn i ein stor gang. Derifrå kom ein inn i største stova med to glas med småruter i. Her var eit s'ort langbord, der alle åt. I yste kråa var ein svær kokemenn, som dei koka all maten på. Attmed omnen var ei stor mjølkehylle som rokk mesta frå golv til tak. Oppe under taket var og lange hyller. I alle desse hyllene sette dei mjølka, mest i treringjer. Der stod mjølka til ho var sur. Då tok dei rjomen av og hadde han i rjomestrokka til han skulle kinnast. Innfor døra stod senga til sjølvfolket.

Så var der ei dør inn til den andre stova, som var noko mindre. Ho var og kalla Prestestova frå den tid Sande og Herøy hadde prest i lag. Presteskysssen — 6 mann på ein storebåt — kom med presten laurdag. Han tok inn i prestestova og fekk seg mat. Til sides med prestestova var prestekammerset, der det var seng til presten. Her var glas som vende sørover mot Kvamsøy. Her var utgang til eit W. C. som den tid var brukt berre av presten.

Vestafor den største stova var stort kjøken med gruve som var brei nok til 2 bakteheller og med rom til ei stor gryte til å turke korn i.

Her var og 2 koparkjellar. I dette store kjøkenet slakta dei og baka alt sitt flatbrød.

Ovafor kjøkenet var stort spiskammers. Berre husmora hadde lykelen til spiskammerset.

Til sides med spiskammerset var eit rom som i eldre tid var verktyrom. Her var hoggestabbe, og her vølte dei gardsreiskapar. I seinare tid var det brukt til hønsehus. Ofte vorp hønene under stovgolvet. Ungar frå grannegardane hadde ofte jobben å krype under golvet og sanke egg, og då vanka det gjerne rjomebite til takk.

Det var loft i huset, men loftet var berre midt i huset med eit bitte lite glas mot aust.

Taket halla til alle sider og hadde eit sjeldsynt og merkeleg skap. Sälais var loftsromet berre på midten med timbervegger halvt opp. Ut under det låge taket var det eit fælt leven av kattar og rotter. Drennene som låg på loftet, var nervøse av alt dei høyrde bort under rafteene. Dei som dreiv fiske med Sands-båten eller Megards-båten, hadde og seng på det myrke stoveloftet.

Vestafor Megardsstova var Boletta-stova. Ho var bygd vegg i vegg med Megardsstova, og det var sams utgang frå begge stovene. I Boletta-stova og var det loft med ei bitte lita ark på taket. På dette loftet hadde tenestjentene i Megarden sengene sine. Når det var storm og nordvesten skok husa, varskudde Boletta at dei måtte sjå etter arka, at ikkje stormen tok henne.

Boletta var dotter til klokkar Andreas Fjelde (f. i Tjørnvåg 1773, d. 1846). Ho vart blind då ho var 13 år og levde til ho var over 80. Faren bygde denne stova til henne og ordna det slik at ho fekk kår av Megarden: noko korn og poteter og ei ku og 2 sauer. Eg kan enno hugse Boletta-kyra, som var kvit over midten og svart i begge endar.

Boletta spann til folk omkring, og til fruene i Haugsholmen og Larsnes spann ho den finaste tråd. Når desse kom til kyrkja, tok dei alltid inn i Boletta-stova, der dei fekk god kaffi og god mat som var laga i stand til helga. Når morsytrene mine kom til kyrkja med dåpsborn, tok dei alltid inn i Boletta-stova så ho fekk kjenne på borna med dei fine og mjuke hendene sine. Nesteldste son til ei av morsytrene mine vart oppkalla etter Boletta.

Boletta og brordottera Karen var dei fremste med å få skipe den fyrste kvinneforeining for heidningemissionen på Sandsøy i 1869.

I kyrkja sat Boletta inne i koret, der dei som var av betre stand hadde plassen sin.

Då Boletta døydde, vart stova seld til Petter Toftesund, som sette henne opp ned på berget og brukte henne til butikkk den tid han dreiv handel. No er stova riven og oppbrend.

Jakob, bror til Boletta, hadde fått noko ilt i ein fot, så foten måtte takast av. Difor gjekk Jakob med trefot. Han vart gift med Regine Olsd. Eiksund og bygde seg stove nede ved sanden. Jakob hadde lært

seg å stelle i stand tynner og trekjerlald og vart kalla Kiper-Jakob. Stova og fjøset hans fekk og namn etter dette handverket. Sidan Sande vart eige prestegjeld, tok presten inn her, og Regine koka kaffi til presten kvar morgon før han gjekk opp i kyrkja. Før han reiste, var han inn og fekk seg mat og kaffi.

Kiperstova var trekt med papp og måla og var finaste stova vi såg den tida. Ho Regine sa det sjølv: Vi kan ikkje ha det slett almindeleg vi som skal ta imot presten.

Jakob og Regine fødte ei ku og hadde den såkalla Kiperfjøsen opp med Megardsloda. Dei hadde slåttemarka si nede ved sjøen. Her var og Kiperloda, og derifrå bar dei høyet opp i fjøsen. Jakob og hadde kår av Megarden.

Ein annan bror av Boletta, Elias, tok over Megarden etter foreldra (Andreas Gulikson Fjelde og kona Ester Finnvedsd. f. Kirkesande). Elias vart gift med Anne Karlsd. Skare. I Soga um Sande og Rovde står det (s. 629) at Anne var ei kjernefrisk jente, men sidan ho kom til Sande, var ho sjuk og helseveik stødt. Eitt er sikkert, at det ved Sande kyrkje var ei smittekjelde for tuberkulose. Kor snille og gjestfrie folka på desse gardane var, så hadde dei lite greite på å vere på vakt mot denne sjukdomen, som herja i alle bygder då.

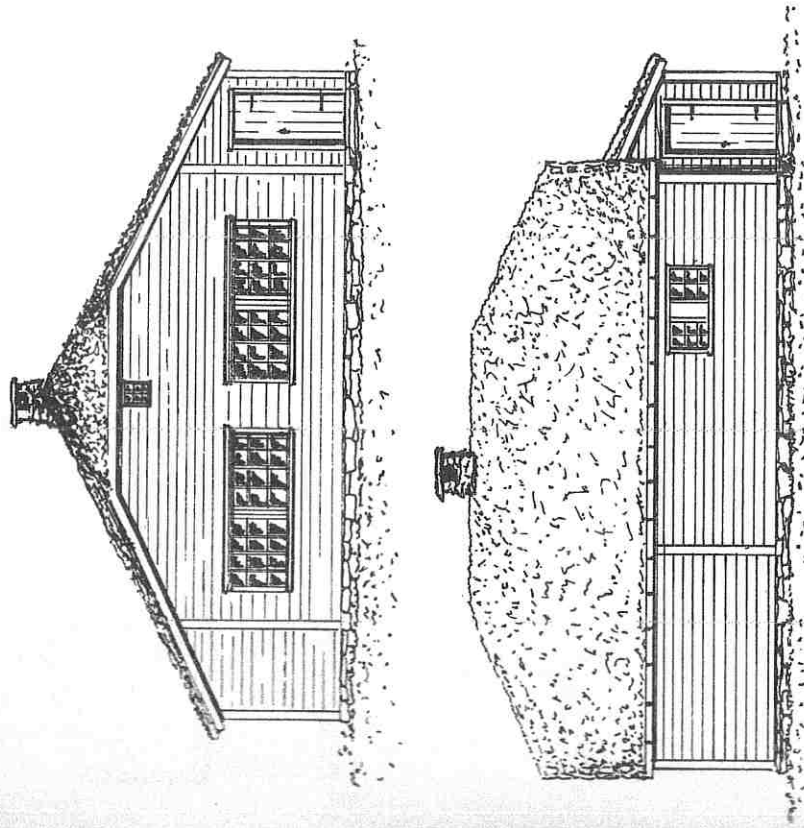
Ute i kjøkenet i Megardsstova sette dei kvar preikehelg inn ein stor koparkjel eller den store turkegryta, som vart vaska godt rein. Tenestjentene fylte kjerlaldet med reint vatn or elva ovafor kyrkja. I dette vasskjerlaldet flaut det ei treskål eller vassause som kyrkjefolklet kunne drikke av. Der forsynte dei seg med vatn. Ja, vi ungane frå Sandsøy var og tyrste og forsynte oss av vatnet. Vart nokon tyrst oppe i kyrkja, så låg det ei vassause på elvebarden ovafor kyrkja til å drikke av.

Ved altergangen var det heller ikkje så sanitært. Alterfolklet drakk vin av same kalken. Presten svinga på kalken litt for kvar gjest. Dei rekna med at det var 10 som drakk i kvar omgang. Så turka han med kluten rundt kalken, som dermed var «rein» til neste omgang.

Når folk kom med døypeborn, hadde dei med seg mat og fekk kokt seg kaffi. Då baud dei inn og til bords vener og slektningar i stovene på Sande, især i Megardsstova som var størst. Det var ikkje uvanleg at både langbordet og bakstebordet var fullsett av gjester i Megardsstova. Påskedag og pinsedag var det alltid mange døypeborn. Påskedag 1914 var det 14 born til dåpen, og rada av fadderar rokk heilt ned åt døra, iser på karfolksida. I Sande har det i lange tider vore skikk å ha 3 mannfalkfadderar og 2 kvinnfolkfadderar.

Var det bryllaup, så hadde dei med ei kiste med kyrkjemat, som vart utetla nede ved Megardsstova. Var det kaldt, fekk dei kokt kaffi og tok maten inn. I godt var sat dei helst ute. Dei fekk låne koppar — som aldri vart kokte — og koppane gjekk frå munn til munn. Sidan det kom brus i handelen, var det ofte kvar si flaske brus til maten.

I Knut Sande si tid (Knut Flydal 1774—1852) var det og brenne-

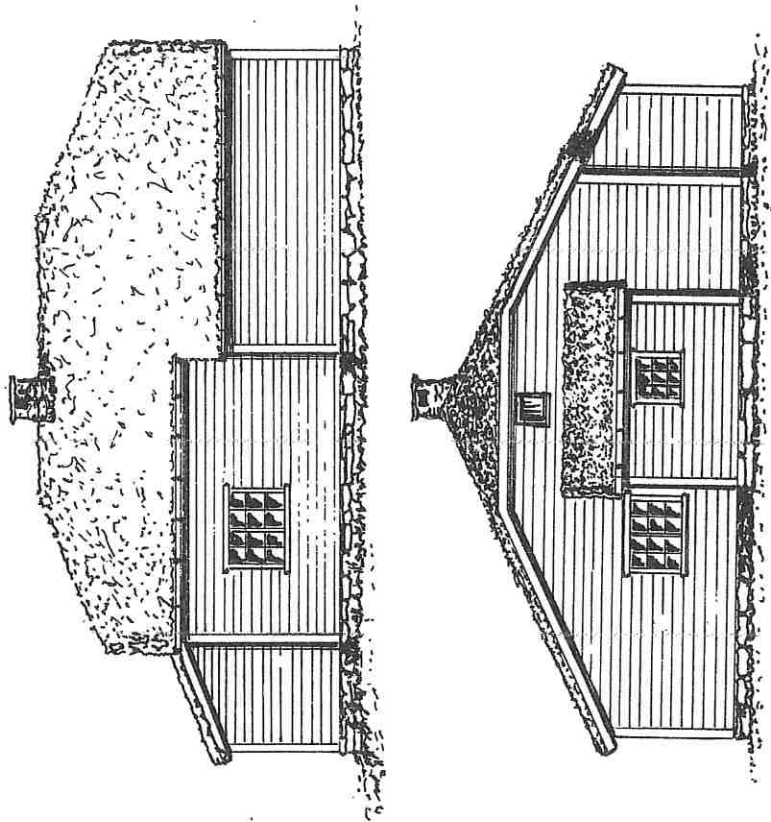

vinshandel på Sande, og det var ikkje uvanleg at folk gjekk halvfulle og fulle ved kyrkja.

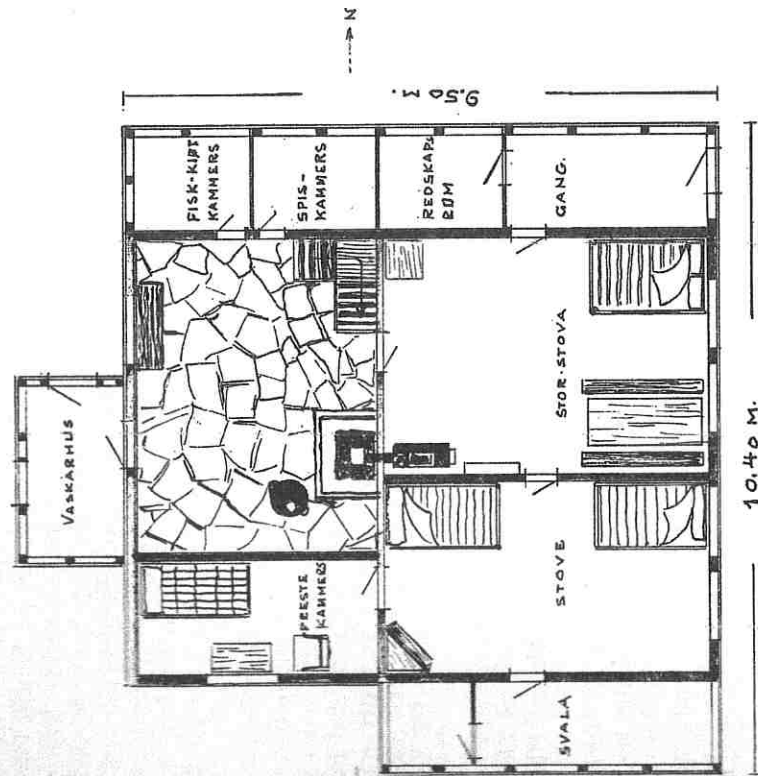
Kiper-Jakob handla ei tid med småbrød, kavring, kringler, 5-øreskaker og kjeks. Fleire dreiv og selde eple ned ved nausta. Før slåtten hadde karane frå Brandal og Brandalsliene tæger å selje, dei vart brukte til å feste ljå til orvet med. Ved kyrkja møttest og dei som var kjærestfolk. Dei fann seg gjerne ein lun plass anten ute i Lambe-neset eller inne ved Skjellhamaren.

Elias Andreasson Fjelde (Kirkesande) døydde tidleg, visstnok av tiring, og enkja gifte seg opp att med Anders Olson Nøresande. Dei dreiv Megarden ei tid. Anders vart kalla Blåkjolen på Sande.

Andreas, son til Elias, vart gift med Berte Raudvik frå Leikanger i Herøy og tok over Megarden. Han hadde alltid fleire tenarar — dreng og 3—4 jenter. Brit, dotter til lensmann Follestad, styrde huset for han ei tid før han var gift. Ho meinte visst at ho skulle verte kone på garden. Det var ho som stelte med maten og etla maten ut til tenarane. Ho bar alltid lykelen til spisskammeret på seg. I dei dagane var det godt sildefiske, og der var fullt av framande fiskarar og sildekjøparar. Mange saltfarty låg nord i Sandsmyr og Nøresande. Brit hadde gått nord på Sandshamna ein laurdagskveld og kom ikkje att, og ho hadde som vanleg spisskammerslykelen på seg. Medan ho var borte, kom presten Storjohan, skiparen av Sjømannsmisjonen, han skulle preike i Sandskyrkja om sundagen. Presten hadde teke inn i Megards-

Grundriss av Megardsstova.

stova til Andreas og skulle bu i kammeret. Men så skulle presten ha mat, og maten var i spisskammeret, og både Brit og spisskammerslykelen var borte. Andreas tok i veg og leita etter henne og fann henne saman med ein jakteskipper. På heimvegen heldt han oppgjer med henne, han var fælende harm. Ho fekk reisepass og reiste frå Sande kort etter.

Brit vart seinare gift med Martinus Toreson Årset (frå Geiranger?) og budde i Bergen. Deira son Ivar Årset vart prest og var sokneprest i Sande 1909—14. Han var ein klok og språkkunng mann, men svært stridlynd. Han gjorde eit storverk med å kjøpe fiskarheimen på Flåvær og fekk han flytta til Sandshamn i 1910.

Berte Raudvik, som Andreas Fjelle gifte seg med, var ei dugande kvinne og sette merke etter seg på Sande. Giftarmålet deira varde

heller kort. Andreas åtte storebåt i lag med Petter Person Voksa, som noko før hadde kjøpt det halve av Nedstegarden på Sande. Ein snø-kavedag, 29 februar 1872, då dei kom frå sjøen og hadde drege garn, hadde dei visstnok kome for nær Marøyfluda, som braut dei ned. Ingen såg tilburden, men det var slik dei trudde det gjekk for seg. Heime på Sande såg dei etter båten til langt på natt, men ingen båt kom. Dagen etter kom den kvelvde båten rekande inn fjorden, og alle mann var borte. Dette var ei av dei mange tragediar som har hendt på denne verharde kysten.

Hausten etter hadde to mann — Vega-Martin og Dale-Sørn — ute line i Marøyfludveita. Best dei drog på line, vart ho tyngre og tyngre. Sørn sa at Martin skulle riste det av, men Martin meinte noko anna: Smette meg, er det ein av karane hans Petter Sande, så skal han få kyrkjegard! Gjer klar eit segl fram i skuten! Og der kom det opp ein mann, men med same rivna det ut for ongelen, og han sokk ned att i djupet. Eit stykke av trøya hang att på ongelen, og dei trudde det var av trøya hans Petter Sande.

Karen Eliasd. Fjelle — syster til Andreas — var mykje føre seg og var tidleg religiøst interessert. Saman med Maren Vågen frå Gursken og Ester Kalsnes frå Kvamsøy (gift med Anders Holen, Hakallestrand) skipa ho ei misjonsforeining for heile Sande.

Karen vart tidleg smitta av tæring og var sjuk i fleire år. Dei hadde høvert at kunne dei få tak i geitmjølk til henne, så skulle ho verte frisk. Syskenbarnet hennar — Saurdals-Anne, som all sin dag tente i Megarden — fekk seg skyss inn til Aram og gjekk den lange stranda heilt inn i Saurdalen i Syvde, fekk låne ei geit og leidde henne med seg ut att til Aram. Det var veglaust gjennom strendene i dei tidet, men ho Anna ofra alt, berre ho kunne berge livet hennar Karen, som både ho og dei andre var så glade i. Karen fekk inga hjelp av geitemjølka. Ho døydde 26 år gamal.

Ola Sørensen Skare, syskenbarn til Andreas Fjelle (Sande), gifte seg med enkja etter han. Han og Berte fekk sonen Andreas, som òg fekk tæring og låg i prestekammeret og talmast vekk. Han las mykje og var ein klok og oppvekt gut. Han døydde 22 år gamal. På øvre sida av senga hans hadde dei ståande toppstykket av det store bilettet som no heng oppe i kyrkja. Ho Berte sa for sant at dette toppstykket var flytta opp om hovudgjerdet den natta Andreas døydde.

Skare-Ola — som han vart kalla — og Berte som vart buande att i den gamle Megardsstova nede ved sjøen, var gilde og gjestmilde folk å kome til. Ja, til og med Ola som høyrdest barsk og hard ut, var mjuk og god innunder. Alle i heile sokna kjende henne Berte, og ho kjende alle. Når kyrkjefolket kom, gjekk ho ofta ut og helsa dei velkomne. Oftast rulla ho forkleet rundt hendene og prata med alle: A stakar, er du med koma! Det sa ho til prestefrua òg. Berre kom inn og fjelge dykk! Stova var ofte overfylt av folk. Kom det rettelegg gode vener, tok

ho dei med ut i spisskammeret og skjenkte gjerne ein dram i sylv-tomlingen or flaska ho hadde i skåpet.

Johan Sande, systerson til Berte, kjøpte Megarden av Ola og Berte. Då bygde Ola kårstove til seg og Berte ovafor kyrkja, ved Kiperhaugen. Johan bygde stove attåt Ola si stove. Det vart eit stort hus. No vart det snakk om å rive den gamle Megardsstova. Eg tok meg då føre å samle pengar for å berge dette minnerike huset, så det kunne verte ståande og kanskje verte brukt til bygdemuseum, der ein kunne samle gamle ting som elles går til inkjes. Jau, eg fekk kring 200 kroner på ei liste, men eg ville ikkje ta imot pengane før eg fekk sjå korleis det gjekk. Tiltaket møtte mykje motburo, iser frå kvinneforeiningane. Grunnen var, sa dei, at i det huset hadde så mange døytt av tæring, så det burde helst brennast.

Johan reiv huset, og av det friske tømmeret bygde han ein romsleg sommarfjos oppe i bakkane. Resten selde han til Karl Østringen på Kvamsøy, også til fjøs. Men no, meir enn 50 år etter, er det mykje prat om denne stova, kor gale det var at ho vart riven og ikkje vart vyrdsla om. Ein mann frå Hakallestranda skreiv til meg at det skulle ha vore ei minneplate ved kyrkja over desse to, Ola og Berte. Til 50-årsdagen for Sande kyrkje skreiv Anna Kragset eit dikt, og det nemnde ho òg så dei to som sist budde i Megardsstova:

På Sande fant vi åpne hjerter og hjem.

Berte og Ole vi minnes i dag.

Vi fant kjærlig ly under deres tak.

Våre småbørn vi fikk inn til dem bære.

Til graven de fulgte med våre kjære.

Deres gjestfrihet mot oss var rørende stor.

De støttet oss både i gjerning og ord.

Det var underleg med Berte og Ola Sande. Dei hadde ein stor gard og mykje å gjere, men dei tok seg alltid tid til å gjere vel mot kyrkjefolket.

Nokre år etter at Ola og Berte flytte inn i det nye huset, døydde Berte — 7. september 1920, 76 år gamal. Hausten 1929, den 30. september, fekk Ola slag nede på åkeren, då han tok poteter. Han vart 82 år.